

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук Костенко Інеси
Володимирівни, на дисертацію Шишкарьова Костянтина Борисовича
«Приватно-правові засади космічної діяльності»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Актуальність дисертації Шишкарьова Костянтина Борисовича визначається істотною зміною правової та інституційної моделі космічної діяльності. Безпосереднє здійснення космічних операцій, їх технологічне забезпечення, фінансування та розподіл ризиків дедалі частіше пов'язуються з діяльністю приватних суб'єктів. Водночас міжнародна відповідальність за національну діяльність у космічному просторі, а також обов'язки держави щодо її авторизації та постійного нагляду зберігають публічно-правовий характер. Ця асиметрія між приватним характером операційної діяльності та міжнародно-правовою відповідальністю держави за її наслідки є однією з ключових проблем сучасного космічного права.

За таких умов договори, страхування, корпоративне структурування, охорона інтелектуальної власності, визначення юрисдикції та вибір застосовного права є не другорядними засобами комерційного обороту, а необхідною юридичною інфраструктурою космічної діяльності. Через ці механізми конкретизуються права й обов'язки учасників проєкту, розподіляються технологічні та фінансові ризики, а також забезпечується захист майнових інтересів сторін і третіх осіб, тоді як вимоги авторизації, безпеки, реєстрації та державного нагляду реалізуються через відповідні публічно-правові процедури. Отже, наукового осмислення потребує не формальне протиставлення публічного і приватного права, а визначення належного механізму їх узгодженої дії.

Додаткової складності досліджуваній проблематиці надає транскордонний характер космічних відносин. Держава запуску, держава реєстрації космічного об'єкта, держава заснування оператора, місце управління місією, джерело фінансування та територія використання космічних даних можуть не збігатися.

Така множинність зв'язків ускладнює визначення компетентного суду або арбітражу, застосовного права, обсягу майнових прав і відповідальності учасників. Відтак предмет дисертації має значення не лише для науки космічного права, а й для розвитку міжнародного приватного права, класичні територіальні конструкції якого не завжди повною мірою враховують специфіку діяльності поза межами державної території.

Особливої ваги ця проблематика набуває для України в умовах воєнного стану та майбутнього повоєнного відновлення. Супутниковий зв'язок, дистанційне зондування Землі, навігаційні й геопросторові дані та засоби космічної ситуаційної обізнаності мають безпосереднє значення для оборони, цивільного захисту, моніторингу територій, оцінювання завданої шкоди й планування відновлення. За участю приватних і транснаціональних постачальників відповідних послуг особливої гостроти набувають питання договірної надійності, доступу до даних, кіберстійкості, відповідальності, страхування та захисту технологій подвійного призначення.

Актуальність дослідження підтверджується й сучасним порядком денним української правотворчості. Національна програма адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis EC*), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2026 року № 438, передбачає комплекс заходів у космічній сфері, зокрема нормативне забезпечення участі України в компоненті Copernicus, оновлення базового законодавства, схвалення Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2028–2032 роки та розроблення проекту Стратегії розвитку космічної діяльності України на період до 2033 року.

Європейський вимір теми посилюється законодавчою пропозицією, відомою як *EU Space Act*, спрямованою на формування спільної рамки безпеки, стійкості та екологічної сталості космічної діяльності. Станом на липень 2026 року законодавча процедура щодо цієї пропозиції триває, тому її положення не є чинним правом Європейського Союзу, але вже окреслюють очікуваний напрям розвитку європейського космічного ринку. Запропонований режим має

охоплювати також операторів із третіх країн, які надають космічні послуги або космічні дані в Європейському Союзі, що має безпосереднє значення для майбутнього доступу українських суб'єктів до цього ринку.

Отже, обрана тема є своєчасною і науково обґрунтованою. Її значення полягає у дослідженні приватноправових засобів, необхідних для формування сучасної моделі космічної діяльності, яка поєднувала б свободу підприємництва, міжнародну відповідальність держави, належний постійний нагляд, безпеку космічної інфраструктури та сумісність українського законодавства з європейськими регуляторними підходами.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Сформульовані у вступі мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження загалом утворюють узгоджену наукову конструкцію. Обраний автором напрям послідовно реалізовано від визначення місця приватноправових засобів у системі космічно-правового регулювання до аналізу окремих інститутів, способів вирішення спорів і колізійних механізмів. Кожній основній групі завдань відповідає окрема змістова частина роботи, а підсумкові висновки кореспондують із результатами, одержаними у відповідних розділах.

Логіка дослідження побудована коректно. Спершу здобувач визначає нормативне середовище приватної космічної діяльності та характеризує її суб'єктний склад. Надалі предметом аналізу стають договірні, майнові, інтелектуально-правові й страхові механізми, після чого розглядаються способи захисту прав, юрисдикція та визначення застосовного права у транскордонних відносинах. Така послідовність дає змогу перейти від загальної моделі регулювання до функціонування окремих приватноправових інститутів і, зрештою, до формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Обґрунтованість результатів забезпечується широкою нормативною та доктринальною основою. У роботі використано міжнародні договори ООН із космічного права, рекомендаційні акти та технічні стандарти, законодавство України й зарубіжних держав, матеріали міжнародних організацій, праці

українських та іноземних учених, а також окремі судові й арбітражні справи. Порівняння національних моделей дало авторові змогу виявити спільні функціональні елементи регулювання: авторизацію, нагляд, реєстрацію, страхування, розподіл відповідальності та договірне управління ризиками. Джерельна база охоплює 390 найменувань, хоча наукова вага окремих використаних матеріалів є неоднаковою, що враховано у зауваженнях до науково-довідкового апарату.

У дисертації обґрунтовано положення про багаторівневий характер правового регулювання космічної діяльності, функціональну роль договору в організації космічних проєктів та значення страхування для розподілу технічних і фінансових ризиків. Належно аргументованою є також теза про необхідність адаптації колізійного методу до множинності зв'язків, властивих космічним операціям. Положення про *lex mercatoria spatialis*, пріоритетність міжнародного арбітражу та трансформацію принципу найбільш тісного зв'язку мають виразний теоретичний потенціал, однак ступінь їх емпіричного підтвердження є дещо нижчим, що зумовлено обмеженою доступністю комерційних контрактів, страхових умов та арбітражних матеріалів.

Практичні рекомендації логічно випливають із виявлених прогалин у регулюванні діяльності приватних операторів, страхуванні космічних ризиків, договірних відносин, та інституційного забезпечення державного нагляду. Запропоновані напрями оновлення Закону України «Про космічну діяльність» мають концептуально цілісний характер, хоча їх реалізація потребуватиме подальшого нормативного деталізування та узгодження з цивільним, страховим, інвестиційним, адміністративним і процесуальним законодавством.

Отже, основні наукові положення, висновки й рекомендації дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості. Між поставленими завданнями, проведеним аналізом і підсумковими результатами простежується послідовний змістовий зв'язок, а різниця у доказовій насиченості окремих положень не порушує загальної цілісності дослідження.

Оцінка методології наукової діяльності. Методологічна побудова дисертації відповідає характеру поставленої наукової проблеми та завданням дослідження. Використаний інструментарій не обмежується формальним переліком методів у вступі, а простежується у способі опрацювання нормативного матеріалу, побудові аргументації та формулюванні теоретичних і прикладних висновків.

Провідне місце у роботі належить формально-юридичному, порівняльно-правовому та системному методам. Формально-юридичний метод використано для аналізу міжнародних договорів із космічного права, національних законодавчих актів, документів рекомендаційного характеру, а також судових та арбітражних матеріалів. Його застосування особливо виразне під час дослідження авторизації та постійного нагляду, реєстрації космічних об'єктів, міжнародної відповідальності держави, страхування і національних дозвільних режимів.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення моделей регулювання у США, Франції, Великій Британії, Люксембурзі, Японії, Австралії та Україні. Це дало змогу виявити відмінності у підходах до авторизації, страхування, обмеження відповідальності, державної індемніфікації та використання космічних ресурсів. Системний метод забезпечив розгляд космічної діяльності як багаторівневого об'єкта, у межах якого взаємодіють міжнародно-правові принципи, національне публічно-правове регулювання та приватноправові засоби організації конкретних проєктів.

Історико-правовий метод виконує допоміжну, але необхідну функцію, дозволяючи простежити перехід від моделі, сформованої в умовах домінування державних програм, до сучасної комерціалізованої космічної діяльності. Логіко-семантичний метод застосовано для уточнення співвідношення понять «суб'єкт права», «суб'єкт правовідносин» та «оператор космічної діяльності», а також для розмежування статусного й функціонального аспектів участі приватних осіб у космічних відносинах.

Методи аналізу та синтезу продуктивно використано під час систематизації космічних договорів, майнових прав, страхових продуктів і ризиків, а також під час узагальнення судової та арбітражної практики. Метод правового моделювання реалізовано у формуванні інтегрованої моделі приватноправового регулювання космічної діяльності та у пропозиціях щодо оновлення законодавства України.

Отже, дисертація засвідчує належне оволодіння К. Б. Шишкарьовим методологією наукової діяльності. Здобувач демонструє здатність самостійно формулювати дослідницьку проблему, добирати відповідні методи її розв'язання, інтерпретувати різнорідні правові джерела, зіставляти національні правопорядки, застосовувати міжгалузеві аналогії, здійснювати теоретичні узагальнення та формувати власні моделі правового регулювання.

Наукова новизна одержаних результатів та її значення. Наукова новизна дисертації має системний і водночас диференційований характер. Центральним концептуальним результатом є обґрунтування інтегрованої моделі приватноправового регулювання космічної діяльності, у межах якої договірні, майнові, страхові, інтелектуально-правові та колізійні механізми розглядаються у взаємозв'язку з обов'язковими принципами і нормами міжнародного космічного права та їх реалізацією через національні режими авторизації й постійного нагляду. Такий підхід відповідає предмету дисертації та послідовно проведений через її основні розділи.

Самостійне наукове значення має запропонована багатокритеріальна класифікація суб'єктів приватноправових космічних відносин, що поєднує організаційно-правовий, функціональний, публічно-правовий та юрисдикційний критерії. Вона дає змогу визначати правове становище учасника з урахуванням його ролі у конкретному космічному проєкті та зв'язку з відповідним правопорядком. Позитивної оцінки заслуговує також диференціація правових режимів запусків, супутникових комунікацій, дистанційного зондування Землі, космічного туризму та видобутку космічних ресурсів.

До змістовно обґрунтованих результатів належать положення про космічний контракт як транскордонну правову конструкцію та засіб координації учасників проєкту, договірного розподілу відповідальності й управління технічними та фінансовими ризиками. Одним із найбільш опрацьованих результатів є обґрунтування страхування космічних ризиків як системоутворювального елемента приватноправового регулювання.

Положення щодо правового режиму космічних об'єктів, супутникових даних, результатів дистанційного зондування Землі, орбітальних позицій та інших матеріальних і нематеріальних компонентів космічної діяльності переважно удосконалюють і систематизують наявні доктринальні підходи.

Оригінальним складником дисертації є концепція *lex mercatoria spatialis*, до якої автор відносить договірні практики, корпоративні стандарти, страхові моделі, арбітражні механізми та інші недержавні регуляторні засоби. Її наукова цінність полягає у виявленні тенденції до формування транснаціонального середовища регулювання приватної космічної діяльності. Водночас основний текст підтверджує передусім поступове формування окремих елементів такого середовища, а не існування вже завершеної автономної системи норм. Тому ця концепція має насамперед доктринально-прогностичний характер і визначає перспективний напрям подальших досліджень.

У сукупності одержані результати є самостійними, змістовно взаємопов'язаними та мають належний для дисертації на здобуття ступеня доктора філософії рівень наукової новизни. Диференціація положень на сформульовані вперше, удосконалені та такі, що набули подальшого розвитку, загалом відповідає змісту роботи, хоча ступінь доведеності окремих авторських узагальнень є неоднаковим.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення дисертації полягає передусім у системному осмисленні приватноправового виміру космічної діяльності як складника ширшого багаторівневого правового режиму. Одержані результати поглиблюють наукові уявлення про взаємодію міжнародно-правових обов'язків держави,

національних процедур авторизації та нагляду і приватноправових засобів організації космічних проєктів. Такий підхід дозволяє відійти як від зведення космічного права переважно до міждержавних відносин, так і від некритичного перенесення на космічну діяльність загальних цивілістичних конструкцій.

Важливим теоретичним результатом є уточнення правового становища приватного оператора космічної діяльності. Здобувач показує, що участь оператора у цивільному й комерційному обороті не усуває спеціального публічно-правового режиму допуску до космічних операцій, а приватна автономія реалізується з урахуванням міжнародної відповідальності держави, вимог безпеки, реєстрації та постійного нагляду. Це створює основу для подальшого дослідження співвідношення загальної цивільної правосуб'єктності, спеціального статусу оператора та його функціональної ролі у конкретному проєкті.

Подальшого розвитку в роботі набули уявлення про договір і страхування як взаємопов'язані елементи правової архітектури космічної діяльності. Космічний контракт розглядається не лише як форма закріплення взаємних зобов'язань, а як засіб координації учасників і розподілу ризиків. Страхування, своєю чергою, постає як механізм, що поєднує приватноправовий розподіл ризиків із фінансовим покриттям відповідальності оператора перед третіми особами та можливих регресних вимог держави, пов'язаних із реалізацією її міжнародної відповідальності за космічну діяльність.

Практичне значення дисертації найбільш виразно втілено у пропозиціях щодо системного оновлення Закону України «Про космічну діяльність», викладених на с. 167–169. Здобувач пропонує доповнити поняттєвий апарат Закону категоріями приватного оператора, комерційної космічної діяльності, космічних послуг, даних, ресурсів і космічного туризму; врегулювати космічні договори, майнові права, страхування, міжнародний арбітраж та застосовне право; а також удосконалити інституційне забезпечення діяльності приватних операторів. Водночас пропозиції мають переважно концептуальний характер і

потребують подальшого опрацювання мовою законопроектної техніки та узгодження з компетенцією відповідних органів державного регулювання.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності. Дисертація є структурно завершеною кваліфікаційною науковою працею. Вона містить вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок. Список використаних джерел містить 390 найменувань, додаток займає дві сторінки. Така побудова відповідає меті та завданням дослідження.

Перший розділ формує теоретичну основу роботи, розкриваючи співвідношення міжнародно-правового, національного публічно-правового та приватноправового регулювання космічної діяльності, а також особливості суб'єктного складу відповідних відносин. Другий розділ становить центральну змістову частину дисертації: у ньому проаналізовано договірні механізми, майнові права, право інтелектуальної власності та страхування космічних ризиків. Найбільш докладно опрацьовано договірний розподіл відповідальності, індемніфікацію, відмову від регресу та страхове забезпечення різних етапів космічного проєкту. Третій розділ логічно завершує дослідження аналізом міжнародного комерційного й інвестиційного арбітражу, юрисдикції та застосовного права. Його сильною стороною є поєднання доступної практики з формуванням функціонального підходу до визначення права, найбільш тісно пов'язаного з конкретним космічним правовідношенням. Висновки до розділів і загальні висновки узгоджуються з поставленими завданнями та поєднують теоретичні результати з пропозиціями щодо розвитку законодавства України. Поставлене наукове завдання загалом виконано.

Оцінка наукових публікацій і апробації результатів. За темою дисертації здобувачем опубліковано три одноосібні наукові статті; результати дослідження також представлено у п'яти матеріалах наукових конференцій у 2023–2026 роках. Це забезпечило апробацію основних підходів і їх висвітлення у науковому середовищі.

Стаття «Міжнародне приватне право в аспекті космічного права» відображає загальну постановку проблеми, участь приватних суб'єктів, питання юрисдикції, відповідальності та власності. Публікація «Застосування міжнародного приватного права при переміщеннях у космосі на відстані світових років, використовуючи технології майбутнього» розкриває прогностичний вимір дослідження, хоча не є центральною для доказування його основних висновків. Стаття «Legal regulation: Earth's remote sensing, artificial intelligence in Ukrainian conflict» стосується дистанційного зондування Землі, штучного інтелекту, даних, приватності та суверенітету й відображає прикладне застосування досліджуваної проблематики в умовах збройного конфлікту. У сукупності статті та матеріали конференцій охоплюють загальну концепцію приватноправового регулювання космічної діяльності, сучасні регуляторні моделі, космічні ресурси, дистанційне зондування, космічний туризм, екологічні й безпекові аспекти.

Зауваження та дискусійні положення. Позитивно оцінюючи дисертацію загалом, вважаю можливим висловити кілька міркувань, які мають переважно уточнювальний, рекомендаційний та редакційний характер.

1. На с. 8 дисертації серед положень, одержаних уперше, сформульовано висновок про те, що автором «доведено формування у сучасному космічному праві особливого регуляторного феномену — *lex mercatoria spatialis*». Відповідну концепцію розвинуто на с. 52 та у загальних висновках на с. 166–167. На с. 169 автор окремо пропонує передбачити можливість застосування *lex mercatoria* та міжнародних торговельних звичаїв, не конкретизуючи співвідношення цього положення з *lex mercatoria spatialis*. Запропонований підхід становить значний науковий інтерес, проте його теоретичну завершеність могло б посилити докладніше визначення критеріїв, за якими договірні практики, корпоративні стандарти, страхові моделі та арбітражні механізми набувають ознак усталеності й самостійного регулятивного значення, а також чіткіше розмежування цієї конструкції із загальною *lex mercatoria*, міжнародним

космічним «м'яким правом», технічними стандартами та внутрішніми корпоративними правилами.

2. У підрозділі 2.2 здобувач здійснює змістовний аналіз правового режиму космічних ресурсів, зіставляючи положення статті II Договору про космос, національне законодавство окремих держав та Угоди щодо Артеміди. Водночас окремі формулювання могли б бути дещо точніше узгоджені між собою. Так, на с. 70 зазначено, що Угоди «декларують, що видобуток ресурсів не є присвоєнням, дозволяючи приватну власність на видобуті матеріали», тоді як на с. 72 зауважено, що вони «прямо не регулюють питання привласнення видобутих ресурсів». У подальших дослідженнях доцільно було б чіткіше розмежувати заборону національного привласнення космічного простору та небесних тіл, інтерпретаційне значення Угод щодо Артеміди та національні правові підстави набуття прав на видобуті ресурси. Таке уточнення сприяло б ще більшій точності та внутрішній узгодженості авторської аргументації.

3. На с. 169 дисертації автор пропонує розширити повноваження Державного космічного агентства України, передбачивши, зокрема, «нагляд за страхуванням». Ця пропозиція становить практичний інтерес, водночас її зміст і межі могли б бути розкриті дещо докладніше. Чинна стаття 24 Закону України «Про космічну діяльність» передбачає можливість визначення профільним центральним органом виконавчої влади порядку та умов страхування космічних ризиків за погодженням із Національним банком України, однак не встановлює повноважень ДКА щодо державного нагляду за страховиками. У подальшому було б корисно уточнити, чи йдеться, наприклад, про перевірку виконання космічним оператором спеціальних страхових вимог — наявності належного страхового покриття та його відповідності умовам здійснення діяльності, — чи про нагляд за діяльністю страховиків, що належить до компетенції Національного банку України. Таке уточнення сприяло б чіткішому розмежуванню галузевого контролю за виконанням оператором страхових вимог і державного регулювання страхового ринку.

4. У положеннях наукової новизни на с. 10 здобувач характеризує космічний контракт як транскордонну правову конструкцію, що поєднує регулятивну, координаційну та інноваційну функції. Водночас в українській анотації, а також у загальних висновках на с. 165 наведено дещо інший, ширший перелік, який охоплює регулятивну, координаційну, інтеграційну та ризикорозподільчу функції. В основному тексті підрозділу 2.1, особливо на с. 62–68, найбільш виразно розкрито координаційну функцію та функцію розподілу ризиків через аналіз індемніфікації, відмови від права регресу, обмеження відповідальності й поширення відповідних договірних умов на субпідрядників. Інноваційне значення космічного контракту також простежується в роботі, хоча юридичний зміст цієї функції окреслено менш докладно. У подальших дослідженнях було б корисно узгодити відповідну термінологію та чіткіше окреслити зміст кожної із запропонованих функцій, що сприяло б подальшому розвитку й внутрішній узгодженості авторської концепції.

5. Окремого редакційно-технічного уточнення потребують деякі внутрішні відсилання, оформлення Додатка А та науково-довідковий апарат дисертації. Так, на с. 58 абсолютну відповідальність держави запуску за шкоду, заподіяну на поверхні Землі або повітряному судну в польоті, вочевидь унаслідок технічної похибки пов'язано зі статтею V Конвенції 1972 року, тоді як відповідне правило міститься у статті II, а стаття V стосується солідарної відповідальності держав у разі спільного запуску. Незначного впорядкування потребує також нумерація публікацій у Додатку А на с. 214–215.

У списку використаних джерел окремі записи також доцільно врахувати під час підготовки майбутніх публікацій здобувача. Зокрема, у позиції 148 наведено локальне посилання, у позиціях 59 і 155 використано матеріали Вікіпедії, у позиціях 297 і 312–315 потребують перевірки дати звернення, у позиції 313 — відповідність назви нормативного акта електронній адресі, а в позиціях 314, 380 і 388 залишено службові параметри відстеження. Надалі

бажано надавати перевагу офіційним і академічним першоджерелам та уніфікувати оформлення DOI й іншомовних бібліографічних записів.

Висловлені міркування мають уточнювальний і редакційно-рекомендаційний характер. Вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути враховані здобувачем у подальших наукових публікаціях і дослідженнях.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Шишкарьова Костянтина Борисовича «Приватно-правові засади космічної діяльності» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій одержано нові науково обґрунтовані результати щодо системи приватноправових механізмів сучасної космічної діяльності, їх взаємодії з міжнародним публічним і національним регулюванням, а також напрямів удосконалення законодавства України.

Робота свідчить про здатність здобувача самостійно формулювати наукову проблему, застосовувати методи правничого дослідження, аналізувати міжнародні й національні джерела, узагальнювати практику та формувати правові моделі. Поставлене наукове завдання виконано, а сформульовані положення мають теоретичне та прикладне значення.

За своїм змістом, структурою, науковим рівнем і повнотою викладу основних результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, установленим чинними нормативними актами у сфері підготовки й атестації здобувачів ступеня доктора філософії, зокрема: Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261; Вимогами до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40; Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Отже, Шишкар'ов Костянтин Борисович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент —

старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту державного
будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України,
кандидат юридичних наук

Інеса КОСТЕНКО